

Páskové a svazáci.

Postoje mládeže v 50. letech

Období stalinismu je tradičně vnímáno jako doba nejtvrděšího politického útlaku a radikální ideologické transformace. Nicméně i v této době existovaly skupiny, které se vůči tomuto tlaku vymezovaly. Jedním z nejznámějších příkladů byli tzv. páskové, prozápadně orientovaná mládež, která svůj distanc vůči režimu dávala najevo mj. i svým extravagantním oblečením. Námět seznamuje žáky s tímto zajímavým kulturním fenoménem a zároveň se snaží upozornit na jeho nejednoznačnost a obtížné hodnocení. Nakolik se jednalo o vědomé politické vymezování, nakolik o apolitickou generační vzpouru? Byl ideologický tlak režimu v praxi tak úspěšný, jako jeho obraz v médiích?

Cílová skupina

Žáci 9. tříd ZŠ a studenti příslušných ročníků víceletých gymnázií.

Vzdělávací oblast – Dějepis

Československá společnost v období 50. let 20. století

Časová náročnost

40–45 minut

Cíle

- Žák se seznámí s postoji mládeže vůči režimu v padesátých letech. Je schopen charakterizovat skupinu prorežimní mládeže (svazáci) a mládeže, která režim nepodporovala (páskové)
- Žák rozlišuje různé druhy popisu jedné historické skutečnosti: analyzuje režimní vyprávění o páscích, vyprávění pamětníků i současné popkulturní vyprávění, srovnává je a zaujímá k nim vlastní stanovisko
- Žák uvažuje o souvislostech mezi politickou mocí a každodenním postojem občanů, uvědomuje si možnosti politické moci zasahovat do sféry každodennosti
- Žák uvažuje o tom, které chování je konformní, uvědomuje si závislost konformity na konkrétním kontextu (v případě rozšiřujících aktivit)

Komentář

Padesátá léta 20. století jsou v české historické paměti vnímána jako období nástupu totalitní moci a radikální transformace státu a společnosti. V rámci tohoto schématu stojí na jedné straně moc, na straně druhé bezmocná společnost. Takový obraz je jistě pravdivý, ale nikoli vyčerpávající. Více barev by do tohoto schématu mohlo vnést téma nonkonformní mládeže v padesátých letech, ve kterém se zrcadlí jak snaha režimu prosazovat své ideové a ideologické vidění světa, tak reakce mládeže na tuto manipulaci snahu.

Československý svaz mládeže založený v roce 1949 měl mladé lidi organizovat v duchu komunistické ideologie. Část se skutečně zapojila do budovatelského úsilí o přeměnu společnosti, ovšem značná část tuto snahu odmítala. Z této ne-komunistické části mládeže vystupuje především subkultura tzv. pásků, kteří se vyznačovali extravagantním stylem oblékání, zálibou v americké taneční hudbě (swingu a později rokenrolu) a vůbec obdivem (mnohdy nekriticky naivním) k americké popkultuře.

Páskové fungovali v prostředí neformálních part, které se mnohdy dopouštěly delikventní činnosti (drobné krádeže, vandalismus, výtržnosti). Dobová propaganda je klasifikovala jako nepřátele režimu, pásci byli zesměšňováni a také perzekvováni (VB na ně pořádala zátahy, extravagantně vyhlížejší mladíci byli odváženi na nucené brigády na venkov, příslušníci VB jim rozstříhávali oblečení, atp.).

V současnosti historici hodnotí tento fenomén značně obezřetně. Není totiž jasné, nakolik se jednalo o vědomé politické vymezování vůči režimu a nakolik šlo o v zásadě nepolitický fenomén, který byl režimem zpětně politizován. Tato nejasnost a ambivalence současných postojů vůči fenoménu pásků může být didaktickou příležitostí.

Téma nonkonformní mládeže, jejích hodnot a jejího každodenního života umožňuje tematizovat obecná antropologická témata konformity, rezistence, autenticity a legitimacy v historické perspektivě. Vedle vzdělávacího rozměru zaměřeného na tradiční kognitivní dimenze (žák si pomatuje, analyzuje, srovnává, hodnotí) obsahuje tento přístup i výchovnou složku zaměřenou na otázku sebe-uvědomění, vztahu k ostatním lidem, otázku hodnot atd. Atraktivita tématu vyrůstá v neposlední řadě z toho, že jde o téma sociálně blízké naší cílové skupině, kterou jsou žáci a studenti. Řada závažných témat stojí mimo okruh jejich životních zkušeností, ovšem právě skrze specifickou generační perspektivu je lze v výuce použít.

Instrukce

ÚVOD (2 MINUTY)

V úvodu vymezíme téma námětu a přdestřeme cíle hodiny a organizaci práce. Krátce vysvětlíme společenský a historický kontext (nástup komunistického režimu, snaha o transformaci společnosti: nejen politickou, sociální a ekonomickou, ale také kulturní, nástup sovětských vzorů, pokus o vytlačení všech kulturních forem stojících mimo schválený ideologický rámec). Rozdáme pracovní listy. Žáci pracují samostatně nebo ve dvojicích, v každém kroku promítáme příslušné materiály přes dataprojektor.

KROK 1: (5 MINUT)

Evokace: expozice tématu

Téma exponujeme ukázkou z filmu Šakalí léta (1993, r. Jan Hřebejk). V ukázce vidíme příjezd páska Bejbyho a jeho střetnutí s většinou populací reprezentovanou panem Prokopem (příslušníkem VB) a anonymní starou paní, která na Bejbyho pokřikuje. Mladý Prokop („Kšanda“) je zpočátku Bejbyho vzhledem udiven, ale záhy si jej mladý pásek získává. Scénu využijeme jako expozici tématu a zároveň ilustraci vztahů nonkonformní mládeže k „obyčejným lidem“. Scénu můžeme uvést krátkým výkladem o páscích jako nonkonformní mládežnické subkultuře, která stála mimo organizovaný ČSM. Ptáme se:

- *Jak vypadá pásek?*
- *Jak se k němu chová okolí?*
- *Jaká je autorská perspektiva? Jak se na páska Bejbyho dívají autoři snímku*

KROK 2 (10 MINUT)

Rozšíření obrazu: vyprávění pamětníka 1

Obraz páska upevníme prací s pamětnickou vzpomínkou. Ve vyprávění Jaroslava Boudného naleznou žáci popis vzhledu pásků, mohou tak zhodnotit věrohodnost prvního filmového obrazu. Především se však ve vzpomínce tematizuje represivní postoj Veřejné bezpečnosti vůči páskům. Mapa sociálních vztahů pásků tak získává dalšího aktéra - mocenskou strukturu. Žáci analyzují postoje režimu vůči této subkultuře a mohou spekulovat o důvodech tohoto postupu. Můžeme se ptát:

- *Kdo to byl pásek? Jak pásek vypadal? Jak se vám ve světle této vzpomínky jeví Hřebejkův filmový obraz páska?*
- *Co je to SNB? Hleďte v učebnici a na internetu. Jaký je postoj SNB vůči páskům? Proč se podle vás příslušníci SNB takto chovali?*

Složitější je otázka relevance vzpomínky ve vztahu k režimu. Někteří historici upozorňují na to, že do vzpomínání na padesátá léta se dnes mohou promítat aktuální společenské poměry a představy o “správném” chování v komunistickém režimu. K tvrzení Boudného o negativním vymezování pásků vůči pionýrům bychom tak měli přistupovat s obezřetností. Zvážíme proto, zda tuto otázku položit (v závislosti na schopnostech našich žáků uvědomit si tuto ambivalenci). Případně se tedy můžeme i zeptat:

- *Jak se podle této vzpomínky vymezují pásci vůči režimním organizacím?*

KROK 3 (5 MINUT)

Rozšiřování obrazu: Práce s karikaturami

V další fázi nabídneme žákům režimní obraz páska reprezentovaný dobovými karikaturami z počátku padesátých let. Všechny karikatury páska přirovnávají ke zvířatům, je tedy pravděpodobné, že tento záměr bude odhalen. Krátká aktivita má pouze zafixovat negativní postoj režimu vůči nonkonformní subkultuře, samotný závěr mohli ovšem žáci učinit už z analýzy Boudného vzpomínky v kroku 2. Ptáme se:

- *Jak je pásek zobrazován?*
- *Na co odkazují texty u prvních dvou karikatur? Co připomíná postoj páska na třetí karikatuře?*
- *Proč podle vás autoři karikatur používali tyto postupy? Co bylo jejich cílem?*

Bonusovým efektem tohoto kroku je aplikace Boudného myšlenky o (ne)účinnosti protipáskovské agitace. Žáci zde musí aplikovat závěry získané analýzou prvního pramene, aby mohli odpovědět na otázku. Jejich odpověď má přitom podobu spekulace, demonstrujeme tak žákům jeden z principů práce historika.

- *Srovnejte záměry karikaturistů s ohlasem na karikování pásků ve vzpomínce Jaroslava Boudného. Co to vypovídá o účinnosti režimní propagandy?*

KROK 4 (5 MINUT)

Analýza obrazu svazáka

V dalším kroku žáci analyzují obraz svazáka v dobové ideologické perspektivě. Obraz z filmu Veliká příležitost (1949, r. K. M. Walló) zachycuje svazáckou brigádu na stavbě mládeže (stavby, jež měl na zodpovědnost ČSM) vracející se ze směny. Žáci analyzují obraz ideálního svazáka, tedy jak by měl ideální svazák vypadat. Pro úspěšnou analýzu je v tomto případě nutné dodat kontext: Žáci by měli vědět, že svazáci jsou dobrovolně na stavbě železnice do Uherského Brodu. Měli bychom také zdůraznit, že se nejedná o ilustraci dobové sociální praxe, ale o ilustraci dobové ideologické normy, scéna tedy nezachycuje skutečnost, "jaká byla", ale jaká by měla být podle dobových ideologických představ. Ptáme se:

- *Svazáci jsou v tomto filmu na brigádě (dobrovolné neplacené práci), v uvedené scéně se vracejí z jedné směny. Co se během návratu z dopolední směny do tábora, kde jsou ubytováni, přihodilo?*
- *Jak jsou organizováni?*
- *Proč se vedoucí brigády na svazáky zlobí? Jaké vlastnosti by měl svazák mít?*

KROK 5: (15 MINUT)

Srovnání obrazu páska a svazáka, hodnocení

Závěrečný krok cvičení představuje syntézu předchozích obrazů. Scéna z filmu Blázni a děvčátka (1989, r. Karel Kachyňa) zachycuje dvě skupiny žižkovské mládeže na Vítkově: skupinu svazáků a partu pásků. Zatímco páskové tancují do rytmu rokenrolu, svazáci se chystají na nějakou brigádu. Setkání a zároveň míjení těchto dvou skupin otevírá prostor pro interpretaci vzájemných vztahů. Žáci při analýze využívají poznatků z předchozí činnosti. Ptáme se:

- *Čemu se obě skupiny věnují? Co byste řekli o jejich hodnotách?*
- *Jaký mají vztah k vládnoucímu režimu? Jaký je jejich vzájemný vztah?*
- *Kdo se podle vás víc baví?*
- *Jaký je podle vás názor režiséra na tyto dvě skupiny a proč?*
- *Jaký je váš názor na obě skupiny?*
- *Jak mladí lidé reagovali v padesátých letech na nástup diktatury? Jak by reagovali podle vašeho názoru dnes?*

KROK 6

Na základě všech analyzovaných pramenů se zamyslete nad tím, jak mladí lidé reagovali v padesátých letech na nástup diktatury. Musíte si být vědomi toho, že se nejedná o jednotnou skupinu, měli byste zohlednit specifika svazáků i pásků. Svá tvrzení doložte odkazy na prameny (text, karikatury, filmy). Respektujte dobové postoje: nehodnoťte tehdejší mládež podle svých vlastních hledisek.

Zkuste přiblížit dobový kontext. Pro svou práci můžete využít i materiály z lekce “Pluralita postojů vůči režimu v 50. letech” (<http://dejepis21.cz/pluralita-postoju-vuci-rezimu-v-50-letech-20-stoleti>).

ROZŠIŘUJÍCÍ AKTIVITY

V případě dostatku času, například při možnosti spojit dvě výukové hodiny dohromady atp., můžeme obraz páska ještě rozšířit. Vedle současné popkulturní perspektivy (Šakalí léta), současné paměťické perspektivy (Vzpomínka Boudného 1) a dobové ideologické perspektivy (karikatury pásků) můžeme žákům nabídnout ještě dobový pohled “zevnitř” party, který reprezentuje ukázka z filmu Parta nezradí..? (1957, r. Hanuš Burger). Tato ukázka ilustruje poměrně věrně vnitřní prostředí party, včetně zachycení dobového slangu a vnitřních sociálních vztahů (šéf a jeho “podřízení”). Vyznění ukázky pak můžeme podtrhnout analýzou další části Boudného vzpomínky (Party, zábavy a “náčelníci”). Důraz na vnitřní prostředí party nabízí přesahy k otázce hranicím konformity a může otevřít diskusi o povaze tohoto fenoménu, případně o současných projevech nekonformit.

Hodnocení práce v hodině

Pro formální hodnocení můžete použít především pracovní listy, které obsahují řadu konkrétních úkolů. Můžete se třeba se žáky domluvit, že kdo chce může být z práce na těchto úkolech hodnocen. V takovém případě je vhodné nastavit pravidla:

1. Na otázky odpovídat celou větou.
2. Tvrzení podporovat argumenty
3. Psát čitelně

Testové otázky:

Pokyny pro žáky:

Zaškrtněte pouze jednu možnost! pokud zaškrtnete více možností, nedostanete žádný bod. Možnosti jsou ohodnoceny a hodnocení je odstupňováno: pravdivá odpověď je za 3 body, částečně pravdivá za 1 bod a nepravdivá za 0 bodů. Ve výběru je pouze jedna pravdivá a jedna nepravdivá odpověď. Přemýšlejte o své výběru pečlivě, máte 75% šanci získat alespoň nějaké body.

Znění otázek:

Jaké byly postoje “pásků” vůči komunistickému režimu na počátku 50. let 20. století?

- a) Páskové se často konfrontovali s režimem, neboť se jednalo o subkulturu, kde násilí hrálo důležitou roli.
- b) Subkultura pásků byla inspirována západními kulturními podněty, její součástí byl poslech západní hudby, především swingové.
- c) Svazáci a páskové společně pořádali brigády a udržovali dobrovolně.
- d) Páskové byli režimní propagandou vykreslováni jako nelidská monstra snažící se rozvrátit základy komunistické společnosti.

Váha jednotlivých tvrzení.

Zdůvodnění váhy jednotlivých tvrzení můžete využít při společné analýze výsledků testování.

- a) 1b: tvrzení je částečně pravdivé, násilí bylo v “páskovské” subkultuře přítomné, ale páskové konfrontaci s režimem nevyhledávali, bylo tomu spíše naopak.
- b) 3b: tvrzení odpovídá našemu aktuálnímu historickému poznání
- c) 0b: tvrzení je nepravdivé. Páskové byly zcela mimoběžnou strukturou, nijak se neprotínající se skupinou svazáků a nesdílející svazácké hodnoty budování.
- d) 1b: tvrzení je částečně pravdivé. Páskové byly skutečně vykreslováni jako ne-lidé, ovšem spíše omezení a zaostalci, uvedená charakteristika se spíše hodí na jiné skupiny, které režim označil za nepřátelské (např. bývalí vlastníci, příslušníci církve atp.)

Esej za domácí úkol

Zadání:

Na základě všech analyzovaných pramenů se zamyslete nad tím, jak mladí lidé reagovali v padesátých letech na nástup diktatury. Jaké byly hodnoty a postoje mládeže a její vztah k režimu? Musíte si být vědomi toho, že se nejedná o jednotnou skupinu, měli byste zohlednit specifika svazáků i pásků. Svá tvrzení doložte odkazy na prameny (texty, karikatury, filmy). Respektujte dobové postoje: nehodnoťte tehdejší mládež podle svých vlastních hledisek. Zkuste přiblížit dobový kontext. Pro svou práci můžete využít i materiály z lekce “Pluralita postojů vůči režimu v 50. letech” (<http://dejepis21.cz/pluralita-postoju-vuci-rezimu-v-50-letech-20-stoleti>)

Dodržení zadání	Užívání důkazů	Historický kontext
<ul style="list-style-type: none"> • 2 body: Žáci rozlišují dvě skupiny mládeže, jsou si vědomi zadání a nepopisují mládež jako jednotnou skupinu. • 1 bod: Žáci popisují mládež pouze z pohledu jedné subkulturní skupiny, zevšeobecňují a nerespektují diferenciace v této věkové kategorii • 0 bodů: Žáci se mívají s tématem eseje (zmíní jenom jednu ze skupin, ale nezabývá se postoji, životy a hodnotami žádné z nich) 	<ul style="list-style-type: none"> • 3 body: Žáci používají různé důkazy k podpoře svých tvrzení a to pro obě subkultury (pásky i svazáky) • 2 body: Žáci používají řadu důkazů k podpoře svých tvrzení, ale činí tak jen u jedné subkultury (pásků nebo svazáků) • 1 bod: Žáci proklamují teze, ale nedokládají je konkrétními důkazy • 0 bodů: Žáci nepostulují žádné teze ani nepřinášejí žádné důkazy 	<ul style="list-style-type: none"> • 2 body: Žáci vytváří interpretaci, která odpovídá danému historickému kontextu • 1 bod: Žáci vytváří interpretaci, která jen částečně odpovídá kontextu, některé části eseje posuzují minulost podle současných hledisek • 0 bodů: Žáci posuzují minulost pouze na základě současnosti (např. že svazáci byli jen banda kareristických monster nebo že páskové byli jen sociálně-patologickou skupinou)

Kolekce pracovních listů: Páskové a svazáci v padesátých letech

Video 1: Pásek (Šakalí léta, 1993, r. Jan Hřebejk): 1:34 min.

Video 2: Mládežnická brigáda (Veliká příležitost, 1949, r. K. M. Walló): 1:39 min.

Video 3: Mládež v padesátých letech (Blázni a děvčátka, 1989, r. K. Kachyňa): 1:01 min.

Karikatura 1: Pásek (Dikobraz IX/1953, č. 42, s. 352)

Karikatura 2: Srovnání páska (KRÁTKÝ, Radovan – DANEŠ, Kamil – DIETL, Jaroslav: Pásek. Studie na živočišopytném podkladě. Mladá fronta, Praha 1954, s. 9)

Karikatura 1: Pásek (Dikobraz IX/1953, č. 42, s. 352)